

РІШЕННЯ

щодо присудження наукового ступеня доктора наук

Спеціалізована вчена рада з присудження наукового ступеня доктора наук Д 11.051.12 Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України прийняла рішення про присудження наукового ступеня доктора юридичних наук

НІКІТЕНКО Лілії Олександрівні

на підставі прилюдного захисту докторської дисертації

«Теоретико-правові засади партисипативної демократії: сучасний концепт»

у вигляді рукопису

за спеціальністю **12.00.01** – *теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.*

«19» вересня 2025 р., м. Вінниця, протокол №3

Нікітенко Лілія Олександрівна, 1985 року народження, громадянка України, освіта вища: закінчила у 2008 році Донецький національний університет за спеціальністю «Правознавство».

Наукові ступені і вчені звання:

кандидат юридичних наук з 2013 року, спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права з 2015 року.

У 2024 році закінчила докторантуру Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України.

Працює доцентом кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України (м. Вінниця) з 2008 року до теперішнього часу (до 10.2016 року – Донецький національний університет).

Докторська дисертація виконана у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса МОН України, м. Вінниця.

Науковий консультант – Гринюк Роман Федорович, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України.

Рекомендовано до захисту від 23.06.2025 р., протокол №2.

Здобувачка має 39 наукових публікацій за темою дисертації, серед яких 27 наукових статей, з яких 21 стаття опублікована у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 6 статей – у наукових періодичних виданнях інших держав, у тому числі 3 наукові статті – у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних *Web of Science Core Collection* та/або *Scopus*; 1 розділ у колективній монографії; 11 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Опоненти:

Бєлов Дмитро Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», надав позитивний відгук із зауваженнями:

1. Хоча дисертація закономірно позиціонується як теоретико-правове дослідження, її зміст містить практикоорієнтовані акценти, що логічно спонукають до ширшого використання емпіричних матеріалів. У роботі наявні окремі посилання на статистичні та соціологічні дані щодо реалізації окремих форм громадянської участі, проте такий емпіричний масив представлено в обмеженому обсязі. З огляду на актуальність проблематики, доцільним виглядає залучення більшої кількості даних, зокрема результатів соціологічних опитувань щодо рівня залученості громадян до процесів ухвалення рішень на різних рівнях, аналітичної інформації про ефективність інструментів е-демократії, а також прикладного аналізу практик реалізації партисипативного бюджету чи громадських слухань у територіальних громадах. Такий підхід посилив би емпіричну валідність дисертації та надав би дослідженню додаткової глибини й прикладного виміру.

2. Авторка переконливо демонструє необхідність модернізації законодавчої бази для належної інституціоналізації партисипативної демократії. Однак, на тлі цієї аргументації бракує більш системного і глибокого аналізу чинного нормативно-правового масиву. Було б доцільно детальніше окреслити конкретні законодавчі прогалини, неузгодженості або колізії, які обмежують ефективне функціонування механізмів громадянської участі (наприклад, відсутність єдиних стандартів проведення громадських слухань, правова невизначеність щодо наслідків електронних петицій, нерівномірна правова деталізація процедур місцевих ініціатив тощо). Зокрема, певну методологічну дискусійність викликає обґрунтування авторкою поняття «Кодексу громадянської участі» як уніфікованого кодифікованого акту. Попри те, що ця ідея є цікавою з наукової точки зору, вона потребує глибшого аналізу з позиції юридичної техніки, структури публічного права та співвідношення з базовими актами, які регламентують конституційні права і свободи.

3. Ще одним потенційно плідним напрямом поглиблення дослідження могла б стати більш докладна інтерпретація взаємозв'язку між партисипативною демократією та сучасними формами прямої демократії. Зокрема, вимагає окремого розгляду питання синергії або суперечностей між інструментами участі (електронні петиції, місцеві референдуми, громадські слухання) та новітніми цифровими формами залучення громадян. Якою мірою такі механізми доповнюють або заміщують одне одного? Наскільки вони сприяють реальному впливу громадян на прийняття рішень, чи перетворюються на формальні процедури? Очікувалося б також певне уточнення щодо того, як саме реалізація цих форм участі співвідноситься з концепцією легітимності публічної влади, яку авторка розглядає як одну з ключових категорій.

Скоморовський Віталій Богданович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», надав позитивний відгук із зауваженнями:

1. Варто звернути увагу на помітну представленість політологічного компоненту, зокрема через активне використання наукових джерел, концепцій і підходів, запропонованих саме політичними теоретиками. Це цілком зрозуміло, адже феномен партисипативної демократії сформувався й активно розвивався насамперед у рамках політичної науки, що зумовлює об'єктивну необхідність звернення до політологічного дискурсу.

Разом з тим, така міждисциплінарність, безперечно, збагачує юридичний аналіз, однак водночас створює враження дещо нерівномірного представлення власне правової складової поняття партисипативної демократії. У ряді фрагментів акцент на політологічні джерела, насамперед англійські, переважає над системним викладом теоретико-правової традиції, у межах якої могли б бути глибше розглянуті такі аспекти, як джерела права, юридичні механізми участі, принципи правової легітимності громадянської активності тощо.

Це зауваження має конструктивний характер і не знижує загальної цінності дослідження, проте може бути корисним у контексті подальшого розвитку тематики – шляхом поглиблення юридичного підходу до аналізу форм та інститутів участі громадян у публічному управлінні, з урахуванням вітчизняної правової доктрини та особливостей національного правового контексту.

2. У дисертації (п. 4.1) авторка уточнює зміст та типологію інструментів партисипативної демократії шляхом запровадження власних формулювань і класифікацій. Такий підхід, безперечно, свідчить про прагнення до концептуальної новизни та систематизації досліджуваного матеріалу. Водночас, окремі авторські формулювання викликають сумніви через недостатньо чітке розмежування між різними видами інструментів громадянської участі. Зокрема, не завжди зрозуміло, на яких теоретичних чи нормативних засадах базується поділ, а також як запропоновані категорії співвідносяться з існуючими класифікаціями у науковій літературі. Більш ґрунтовне обґрунтування цих позицій могло б підвищити аргументованість відповідних висновків дисертації.

3. Одним із положень, що може викликати наукову дискусію, є твердження авторки про пріоритетність прав і свобод людини над інтересами держави як ключовий чинник формування партисипативної демократії (С. 96-108). Така позиція, хоча й цілком відповідає ліберальній правовій традиції, водночас виглядає дещо категоричною. У контексті історико-правового аналізу слід зважати на те, що співвідношення між правами людини і державними інтересами завжди мало динамічний та контекстуальний характер, що по-різному проявлялося у різних правових системах – англосаксонській, континентальній, азійській тощо. Особливо це стосується періодів криз, конфліктів або функціонування надзвичайних правових режимів, коли держава зберігає за собою провідну роль у визначенні меж реалізації прав і свобод. У зв'язку з цим доречним було б поглибити дискусію щодо меж застосування принципу пріоритетності прав людини, враховуючи як історичний досвід, так і сучасні виклики для правової системи.

Кучук Андрій Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного управління Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, надав позитивний відгук із зауваженнями:

1. Недостатній аналіз впливу новітніх викликів на розвиток партисипативної демократії.

У вступі та загальнотеоретичних засадах дисертації актуальність теми в цілому обґрунтована. Водночас недостатньо висвітлено питання впливу новітніх глобальних і національних викликів – таких як збройна агресія проти України, функціонування надзвичайних правових режимів, політична нестабільність тощо. Ці фактори істотно впливають на реалізацію механізмів громадянської участі, модифікують баланс між правами та безпекою, а отже, потребують глибшого наукового осмислення. Без урахування цих обставин дослідження ризикує залишитися переважно концептуальним і частково відірваним від актуального контексту трансформації національної правової системи.

2. Обмежений розгляд взаємозв'язку партисипативної демократії з правовою культурою громадян та правовою освітою.

Партисипативна демократія передбачає активну участь громадян у процесах ухвалення рішень. Однак рівень такої участі безпосередньо залежить від рівня правової культури, сформованості правосвідомості та базової правової грамотності населення. У дисертації ці аспекти зачіпаються фрагментарно і не отримують належного аналітичного навантаження. Було б доцільно глибше висвітлити роль правової освіти, інституцій громадянського просвітництва, а також формування демократичної культури участі як фундаменту ефективного функціонування моделей партисипативного врядування.

3. Порівняльний аналіз партисипативної та деліберативної демократії потребує розширення.

Хоча авторка і проводить порівняння між партисипативною та деліберативною демократією, відповідний аналіз виглядає дещо обмеженим і не охоплює всі аспекти їхнього методологічного та практичного розмежування (С. 133-134). Зокрема, потребує уточнення питання щодо механізмів досягнення легітимності публічних рішень: якщо партисипативна модель акцентує на кількісній участі, то деліберативна – на якості дискурсу та обґрунтованості ухвалених рішень. Розширення цієї частини дозволило б поглибити теоретичне підґрунтя дослідження і уникнути можливих термінологічних або концептуальних зміщень.

4. Багато наукових публікацій за темою дисертаційного дослідження виконані у співавторстві, при цьому вказано особистий внесок дисертантки у підготовку кожної з робіт, що відповідає вимогам академічної доброчесності. З одного боку, це свідчить про її активну інтегрованість у наукову спільноту, участь у колективних міжвідомчих дослідженнях, залученість до сучасного наукового дискурсу та здатність ефективно взаємодіяти з іншими дослідниками. Така наукова співпраця є характерною рисою розвитку правової науки у XXI столітті, особливо у сфері міжгалузевих та інтердисциплінарних досліджень, до яких безперечно належить і тематика партисипативної демократії.

Водночас, певну складність для експертного оцінювання рівня самостійності виконання дисертаційної роботи становить той факт, що суттєва частина результатів апробована у колективних публікаціях. Незважаючи на надану інформацію про особисту участь, об'єктивно складно чітко відокремити, які саме теоретичні положення, концептуальні ідеї або емпіричні узагальнення є результатом виключно

індивідуальної наукової діяльності дисертантки. Це не є критичним недоліком, однак заслуговує на увагу як аспект, що потребує детальнішого пояснення під час прилюдного захисту.

На докторську дисертацію та реферат надійшли відгуки:

1. Відгук Скрипнюка Олександра Васильовича, Віцепрезидента Національної академії правових наук України, директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, академіка НАПрН України, доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України.

Відгук позитивний. Висловлені наступні зауваження:

(1) Варто позитивно відзначити прагнення авторки до систематизації принципів громадянської участі, що базується на консенсуальній природі взаємодії держави та громадянського суспільства (С. 159-173). Застосування критерію характеру реалізації у демократичному процесі є теоретично обґрунтованим і дозволяє виокремити загально-правові та спеціальні принципи з подальшим розмежуванням останніх залежно від інституційної належності.

Водночас, сформульований підхід викликає питання з погляду логічної завершеності та внутрішньої узгодженості запропонованої класифікації. Зокрема, не зрозумілими залишаються критерії віднесення окремих принципів до тієї чи іншої групи. Наприклад, принципи «легітимності» чи «субсидіарності» можуть бути однаково релевантними як для державної, так і для громадської сфери.

У цьому зв'язку було б доцільно розширити обґрунтування критеріїв поділу та глибше розкрити логіку формування кожної групи принципів.

(2) У дисертації слушно наголошено на необхідності застосування класичного правового підходу до класифікації функцій партисипативної демократії, що є обґрунтованим з огляду на відсутність усталеного доктринального консенсусу у цій сфері. Водночас у висновках бракує більш чітко сформульованих методологічних підходів до розмежування загальних і спеціальних функцій. Адже «загальні» функції, з одного боку, мають універсальний характер, а з іншого – фактично реалізуються через конкретні «спеціальні» функції, що втілюються у механізмах громадянської участі.

Тому хотілося б дізнатися позицію дисертантки: якими мають бути критерії розмежування загальних і спеціальних функцій партисипативної демократії? Чи можливим є інтегрування цих двох рівнів функціонування в єдину системну модель, яка б відображала їхню взаємодію та динаміку в межах партисипативного управління? І якщо так, то яким чином така інтеграція може посилити як наукову новизну дослідження, так і практичну цінність сформульованих у ньому положень?

2. Відгук Батанова Олександра Васильовича, провідного наукового співробітника Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктора юридичних наук, професора, Заслуженого діяча науки і техніки України.

Відгук позитивний. Висловлені наступні зауваження:

(1) Зокрема, по-перше, дисертанткою запропоновано розглядати партисипативну демократію як самостійний, автономний тип демократії, відмежований від прямих і представницьких форм. Цей підхід є оригінальним і заслуговує на увагу, водночас він порушує низку дискусійних питань:

– Чи не вбачає дисертантка ризику надмірної автономізації цього поняття, зважаючи на те, що в сучасних політичних процесах партисипативні механізми часто інтегруються у представницьку чи пряму демократію?

– Яким чином феномен гібридних політичних режимів впливає на можливість виокремлення партисипативної демократії як окремого типу?

– Як цифровізація та розвиток електронної демократії трансформують функціонування партисипативної демократії – чи посилюють її автономність, чи, навпаки, інтегрують її з іншими формами демократії?

– Яким чином глобалізаційні процеси (зокрема поширення міжнародних стандартів участі громадян) позначаються на концептуалізації партисипативної демократії як окремого типу?

(2) По-друге, при всій глибині теоретичної аргументації, дослідження виграло б від ширшого використання емпіричних даних та статистичної інформації, які б посилювали переконливість запропонованих висновків. Залучення конкретних прикладів правозастосовної практики або соціологічних досліджень щодо рівня залученості громадян до процесів публічного врядування могло б надати більшої доказовості рекомендаціям щодо удосконалення правових механізмів реалізації партисипативної демократії.

3. Відгук Шаптали Наталі Костянтинівни, судді, Голови Конституційного Суду України у відставці, докторки юридичних наук, Заслуженої юристки України.

Відгук позитивний. Висловлено наступне зауваження:

Так, за результатами аналізу змісту підрозділу 3.3 дисертації «Відображення ідей партисипативної демократії у судовій практиці» можна висловити таке зауваження. Беззаперечно, сама постановка проблеми є актуальною й розробленою: авторка переконливо доводить значення судової практики як інструмента конкретизації змісту правових норм і розвитку ідей партисипативної демократії. Проте викладений у підрозділі матеріал має, на мій погляд, дещо узагальнений характер і не містить глибокого аналізу окремих показових судових рішень, які мали б продемонструвати специфіку реалізації партисипативних прав у конкретних правових ситуаціях.

Крім того, потребує уточнення твердження про трансформацію судової практики в інструмент правотворення в українських умовах. У контексті діючої правової системи України, яка залишається нормативістською, варто було б окреслити межі правотворчої функції суду, її співвідношення з функціями інших державних органів та обґрунтувати, наскільки така трансформація відповідає сучасним тенденціям реформування правової системи.

Загалом, висновки підрозділу заслуговують позитивної оцінки, проте могли б бути поглиблені через введення в науковий обіг більшої кількості конкретних судових кейсів, у тому числі з аналізом правових позицій і їхнього впливу на розвиток теоретико-правових засад партисипативної демократії.

4. Відгук Волошина Юрія Олексійовича, професора кафедри міжнародного та європейського права Державного університету «Київський авіаційний інститут», доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України.

Відгук позитивний. Висловлено наступні зауваження:

(1) Пропозиція щодо ухвалення Хартії регіонального самоврядування та Хартії прав і обов'язків громадян, безумовно, є цікавою та своєчасною. Разом із тим, хотілось би почути від авторки якою є юридична природа таких документів, які можливі механізми їх імплементації та співвідношення з чинним конституційним і законодавчим полем України?

(2) У дисертації слушно порушено питання про значення концепції наближеної держави для розвитку партисипативної демократії, зокрема в контексті трансформації публічного управління у напрямі людиноцентричності та утвердження громадянської участі як сталого елементу функціонування демократичної держави. Це цікаве й актуальне теоретичне припущення, яке заслуговує на всебічну підтримку. Водночас слід зазначити, що в роботі дана теза розкрита надто стисло. Доцільним видається її глибше розкриття під час публічного захисту, зокрема шляхом наведення додаткових аргументів, прикладів або емпіричних спостережень, що дозволить повніше висвітлити потенціал цього підходу в контексті реформування демократичного врядування.

5. Відгук Сухореброї Тетяни Іванівни, завідувачки кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету, докторки юридичних наук, доцентки.

Відгук позитивний. Висловлено наступне зауваження:

Зокрема, у дисертації висновок щодо доцільності застосування змішаної моделі демократичного врядування, яка поєднує інститути представницької демократії з інструментами партисипативної демократії, заслуговує на більш деталізоване обґрунтування. Було б корисно глибше розглянути теоретичні аспекти та надати більше практичних прикладів, які підтверджують ефективність такого поєднання. Це допомогло б ще краще підкреслити переваги запропонованої моделі у балансуванні делегованого політичного представництва та безпосередньої участі громадян в ухваленні рішень. Вважаю, що подальший розвиток цієї ідеї збагатить наукову цінність роботи.

6. Відгук Тихомирова Дениса Олександровича, професора кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ, доктора юридичних наук, доцента.

Відгук позитивний. Висловлено наступне зауваження:

Так, у розділі, присвяченому цифровим аспектам розвитку партисипативної демократії, авторка слушно виокремлює такі інноваційні інструменти, як електронне голосування, політичний онлайн-краудсорсинг, блокчейн-технології та штучний інтелект, наголошуючи на доцільності їх нормативного врегулювання для забезпечення прозорості, довіри та інклюзивності демократичних процесів. Такий підхід виглядає сучасним і перспективним, особливо в контексті цифровізації публічного управління. Водночас варто зауважити, що аналіз зосереджено лише на вказаних чотирьох інструментах, тоді як світова практика пропонує значно ширший спектр технологій і рішень, які вже демонструють ефективність у сфері громадянської участі. Наприклад, варто було б охарактеризувати потенціал CivicTech- та GovTech-рішень, цифрових платформ електронних консультацій (Delib, Bang the Table), механізмів цифрової петиційної демократії, децентралізованих автономних організацій (DAO), а також інструментів з

гейміфікації громадянської участі. З огляду на це, доречним виглядає як розширення переліку розглянутих технологій, так і більш чітке обґрунтування, чому саме зазначені авторкою інструменти (електронне голосування, онлайн-краудсорсинг, блокчейн і ШІ) обрано як пріоритетні. Такий підхід посилив би аргументованість дисертаційних висновків, а також сприяв би формуванню більш комплексного бачення цифрової трансформації демократичного врядування в контексті партисипативної моделі.

7. Відгук Зозулі Євгена Вікторовича, професора кафедри державно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора.

Відгук позитивний. Висловлено наступне зауваження:

Суттєвих зауважень до дисертаційної роботи немає, однак доцільним видається зосередити увагу на такому.

По-перше, у науковій літературі в контексті реалізації демократії використовуються різні терміни – «інструменти», «механізми», «способи», «форми». Питання їх співвідношення та доцільності використання певного терміна неодноразово викликало дискусії у науковому середовищі. Було б корисно уточнити, чим саме керувалася авторка при виборі за основний понятійний орієнтир категорії «інструменти» демократії.

По-друге, у дослідженні подано ґрунтовний перелік інструментів партисипативної демократії та здійснено їх класифікацію за різними критеріями. Водночас авторка зазначає, що цей перелік не є вичерпним (с. 288). У зв'язку з цим актуалізується питання: за якими критеріями було здійснено відбір саме цих інструментів та які інші важливі механізми могли залишитися поза увагою дослідження?

Чіткіше окреслення цих аспектів сприяло б глибшому розумінню концептуальної позиції дисертантки та зменшило б можливість різночитань у тлумаченні змісту партисипативної демократії.

У дискусії взяли участь члени спеціалізованої вченої ради, у тому числі всі фахівці зі спеціальності 12.00.01.

Жаровська Ірина Мирославівна, докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка» (спеціальність 12.00.01).

Зауваження: Дискусійним видається таке положення. У визначенні партисипативної демократії, запропонованому Лілією Олександрівною, вона трактується як «демократія, що ґрунтується на систематичній участі». Разом з тим поняття «систематична участь» потребує подальшого уточнення. Можливо, доречним було б уживання термінів «постійна участь» або «перманентна участь» громадськості, адже вони відображають більш стале та безперервне залучення. Чи поділяє авторка таку інтерпретацію чи ні – залишається відкритим питанням, яке, на мою думку, доцільно було б висвітлити в її майбутніх наукових дослідженнях.

Рогач Олександр Янович, доктор юридичних наук, професор, проректор ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (спеціальність 12.00.01).

Без зауважень.

Гоцуляк Юрій Вікторович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права та філософії права юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України (спеціальність 12.00.01).

Зауваження: Дискусійною є позиція авторки щодо визнання партисипативної демократії самостійною формою демократії.

Амелічева Лілія Петрівна, докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України (спеціальність 12.00.01).

Зауваження: Бажаним видається опрацювання авторкою пропозицій щодо внесення змін до Конституції України у контексті розвитку партисипативної демократії.

Міхайліна Тетяна Вікторівна, докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри теорії та історії держави і права та філософії права юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України (спеціальність 12.00.01).

Без зауважень.

Мовчан Роман Олександрович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України (спеціальність 12.00.01).

Без зауважень.

Джабраїлов Руслан Аятшахович, доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України» (спеціальність 12.00.04).

Без зауважень.

Дорошенко Ліна Миколаївна, докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (спеціальність 12.00.04).

Без зауважень.

Беляневич Олена Анатоліївна, докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України (спеціальність 12.00.04).

Без зауважень.

Коваль Ірина Федорівна, докторка юридичних наук, професорка, декан юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (спеціальність 12.00.04).

Без зауважень.

При проведенні таємного голосування виявилось, що із 10 членів докторської ради, які взяли участь у голосуванні (з них 6 докторів наук за профілем дисертації), проголосували:

«За» – 10 членів докторської ради,

«Проти» – немає.

Голосування проводилось в онлайн-режимі з використанням програмного забезпечення, що забезпечило його анонімність та верифікованість.

ВИСНОВОК ДОКТОРСЬКОЇ РАДИ

У дисертації Л. О. Нікітенко вирішено наукове завдання відповідно до поставленої мети дослідження. Дисертація є самостійною, завершеною науково-дослідною роботою та містить обґрунтовані нові наукові положення, висновки та пропозиції, що є новими та актуальними для загальнотеоретичної юридичної науки і мають важливе теоретичне і практичне значення. Обрана проблематика дослідження є складовою тем науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України: «Розвиток правової системи України: стан та перспективи» (державний реєстраційний номер 0112U002868), «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державний реєстраційний номер 0118U003140), тем кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права: «Правові механізми забезпечення, охорони і захисту прав людини» (державний реєстраційний номер 0122U002369), «Права людини в умовах воєнного стану: реалізація, гарантії та захист» (державний реєстраційний номер 0124U004605).

Актуальність теми і отриманих результатів дослідження обумовлена необхідністю розвитку і збагачення національної правової доктрини з питань громадянської участі, потребою у формування сучасного концепту партисипативної демократії як правового феномену та створенні теоретичного підґрунтя для подальших наукових досліджень у сфері демократичних теорій.

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку концептуальних наукових положень та висновків, що відзначаються **науковою новизною**.

Найбільш суттєві результати та ступінь їх наукової новизни.

Уперше:

– розроблено сучасний концепт партисипативної демократії, сутність якого полягає в її розумінні як окремої форми демократії, заснованої на систематичній громадянській участі, що передбачає партнерську взаємодію між державою та громадянським суспільством, широкий спектр правових форм реалізації, здійснення громадського моніторингу й контролю за діяльністю органів влади, а також формування правосвідомої позиції громадян як активних і відповідальних учасників демократичних процесів. Доведено, що концептуалізація партисипативної демократії як правового феномену включає: формалізацію її сутнісних ознак; обґрунтування її автономності від прямої та представницької демократії; виокремлення правових, соціальних та філософських підстав її функціонування; структурування форм реалізації як механізмів громадянської участі у правотворенні та ухваленні рішень;

визначення її значущості для трансформації сучасної моделі народовладдя та оновлення методології юридичної науки;

– визначено роль партисипативної демократії як багатовимірного правового феномену через низку фундаментальних філософсько-правових вимірів. В онтологічному вимірі вона виступає як форма народовладдя, заснована на громадянській участі; у ціннісному – як втілення базових демократичних цінностей (свободи, рівності, солідарності, відповідальності тощо); у феноменологічному – як суб'єктивно пережитий досвід взаємодії громадян із державою через різноманітні форми участі; в антропологічному – як спосіб залучення людини до процесів правотворення та правозастосування; у цивілізаційному – як індикатор демократичного розвитку суспільства;

– запропоновано стратегічні напрями розвитку партисипативної демократії як основу для розробки Національної концепції розвитку партисипативної демократії, адаптованої до соціокультурної специфіки українського суспільства. До таких напрямів віднесено: 1) *просування людиноцентризму як базової цінності партисипативної демократії* шляхом запобігання будь-яким формам дискримінації, підтримки середнього класу та протидії корупції; 2) *формування активної громадянської позиції* через розвиток правової освіти і медіаграмотності, просування культури демократичного консенсусу та подолання абсентеїзму; 3) *зміцнення місцевого самоврядування як основи громадянської участі* шляхом удосконалення муніципального законодавства та запровадження цільових державних просвітницьких програм щодо реформи децентралізації; 4) *удосконалення правового регулювання інструментів партисипативної демократії* шляхом ухвалення спеціальних законів про місцевий референдум, загальні збори громадян, місцеві ініціативи, громадські слухання, партисипативний бюджет тощо або єдиного кодифікованого акту (Кодексу громадянської участі) та статутів територіальних громад із закріпленням поняття «партисипативна демократія» і механізмів її реалізації; 5) *розвиток цифрової партисипації*, що охоплює нормативне врегулювання механізмів е-голосування та політичного онлайн-краудсорсингу, впровадження блокчейн та штучного інтелекту в демократичні процеси (в місцевих Концепціях цифрової партисипації) та створення спеціалізованих міжнародних організацій; 6) *імплементацію міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду громадянської участі* через дотримання вже ратифікованих міжнародних актів, ратифікацію Європейської хартії урбанізму (1993), а також адаптацію кращих зарубіжних практик, зокрема у галузі просвітництва (Австралія, Канада, Норвегія, Франція), прозорості влади (США), децентралізації (Данія, Італія, Німеччина), референдумів (Швейцарія), медіаграмотності (Фінляндія), боротьби з абсентеїзмом (Бельгія, Греція, Італія, Сполучене Королівство) та цифрової участі (Естонія, Ісландія, Канада, Швеція) тощо.

Удосконалено положення щодо:

– автономності партисипативної демократії від прямої та представницької на підставі виокремлення її специфічних ознак: 1) визнання громадянської участі як основи цієї демократії; 2) систематичність залучення громадян у процеси ухвалення рішень; 3) широкий спектр правових форм реалізації; 4) утвердження партнерських відносин між державою та громадянським суспільством як засадничого принципу її функціонування; 5) інституалізація громадського моніторингу та контролю за

діяльністю органів влади; б) формування у громадян правосвідомості та правової культури, що сприяє підвищенню їхньої відповідальності за результати участі в громадському житті;

– принципів громадянської участі, які запропоновано класифікувати за критерієм характеру реалізації в демократичному процесі на: *загально-правові*, що є універсальними для всіх складових демократичної системи (гуманізм, рівність, рівноправність, недискримінація, інклюзивність, законність, верховенство права, демократизм, розподіл державної влади, політичний плюралізм) та *спеціальні* (залежно від інституційної приналежності: для держави через органи влади – виборність, прозорість, відкритість, підзвітність, публічність, об'єктивність, субсидіарність, легітимність, оперативність, інтегративність; для громадянського суспільства – верховенство більшості при обов'язковому дотриманні прав меншості; добровільність, безпосередність, доступність, обізнаність, гетерархія, синергетична взаємодія та партнерство; впровадження всіх спільно схвалених рішень та колективна відповідальність);

– трансформації традиційної моделі публічного управління шляхом впровадження ідей партисипативної демократії, що зумовлює формування *партисипативного управління* як інноваційної та перспективної складової стратегічного розвитку громадянського суспільства й демократичної держави;

– системи функцій партисипативної демократії, в межах якої виділено *загальні*, що відображають універсальні напрями впливу демократії на суспільство і державу (політична, правова, соціальна, забезпечувальна, контрольна, комунікативна, освітня, стимулююча), та *спеціальні*, як функціональні напрями її практичної реалізації в рамках механізмів партисипативного управління (залучення, інформування, координування);

– інструментів партисипативної демократії шляхом їх класифікації за наступними критеріями: 1) *спосіб реалізації* – індивідуальні (що можуть використовуватися незалежно від інших громадян, наприклад, індивідуальна участь у голосуванні, зверненні) та колективні (які потребують спільних дій громадян, наприклад, публічні слухання, публічні ініціативи); 2) *юридична сила результатів* – імперативні (результати яких мають обов'язковий характер і підлягають реалізації, наприклад, голосування через вибори, референдум) та консультативні (результати яких носять рекомендаційний характер, наприклад, дорадче опитування, громадянські асамблеї); 3) *ступінь застосування новітніх технологій* – традиційні (перевірені часом класичні форми громадянської участі, наприклад, збори громадян, громадська самоорганізація) та інноваційні (новітні форми, що відповідають вимогам сучасності, наприклад, електронне урядування, політичний онлайн-краудсорсинг);

– реалізації партисипативної демократії з обґрунтуванням її перспектив, що відкриваються через застосування таких *цифрових інновацій* як електронне голосування (для забезпечення зручності, доступності та ефективності громадянської участі), штучний інтелект (для сприяння ухваленню більш обґрунтованих, швидких і точних рішень), блокчейн (для створення умов безпеки, прозорості та надійності збереження інформації у демократичних процесах) та політичний онлайн-

краудсорсинг (для оптимізації врахування суспільних інтересів під час ухвалення рішень);

Дістали подальшого розвитку положення щодо:

– співвідношення терміну «партисипативна демократія» з суміжними поняттями з обґрунтуванням його пріоритетності як базового у науковому дискурсі через найбільш повне відображення сутності, концептуального наповнення та функціональної специфіки відповідного правового явища;

– еволюції ідеї партисипативної демократії з обґрунтуванням, що ключовим її чинником стало проголошення принципу пріоритетності прав і свобод людини над інтересами держави. Формування цієї ідеї відбувалось на третьому етапі демократизації (60-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.) під впливом зростаючого запиту на розширення політичної участі, кризи представництва та активізації громадянського суспільства. Подальший розвиток партисипативної демократії забезпечувався процесами децентралізації та інтеграцією інформаційно-комунікаційних технологій у взаємодію між державою та громадянами;

– обґрунтування доцільності використання комплексного підходу до дослідження партисипативної демократії, який поєднує *атрибутивний підхід*, що розглядає її як систему сутнісних ознак, які формують її зміст; *діяльнісний підхід*, який вивчає її крізь призму практик громадянської участі; *функціональний підхід*, що фокусується на специфічних функціях, спрямованих на забезпечення взаємодії держави й громадянського суспільства. Поєднання цих підходів сформувало методологічну основу для цілісного наукового осмислення партисипативної демократії як правового феномену;

– співвідношення понять «громадська участь», «політична участь» та «громадянська участь» шляхом виокремлення їх відмінних ознак за обсягом правової взаємодії, предметом впливу, суб'єктивним складом і ступенем інституціоналізації. Це дозволило уточнити зміст громадянської участі як складової громадської участі, що реалізується через активну і правомірну діяльність громадян, спрямовану на вплив на публічне управління, ухвалення рішень і контроль за владою з метою задоволення суспільних інтересів у демократичному суспільстві;

– змісту основних інструментів партисипативної демократії шляхом їх систематизації за правовою природою та функціональним призначенням як форм громадянської участі;

– поняття «інформаційне суспільство», під яким пропонується розуміти форму громадянського суспільства, що базується на системному використанні цифрових технологій та мережових комунікацій (насамперед Інтернету) для створення, обміну, зберігання й використання інформації, що забезпечує кожному члену суспільства широкі можливості участі в політичному, соціальному, економічному та культурному житті;

– міжнародних актів у сфері партисипативної демократії, з обґрунтуванням їх значення для розвитку такої демократії, а саме: 1) встановлюють регламенти підтримки громадянської участі без примусу до її реалізації; 2) гарантують державам гнучкість у виборі форм громадянської участі; 3) закріплюють міжнародні стандарти громадянської участі, які є частиною загальної концепції прав людини та акцентують

увагу на рівному доступі до участі, інклюзивності участі, прозорості процесів ухвалення рішень, обов'язковості публічних консультацій, відкритості доступу до інформації, цифрових формах участі, участі у місцевому самоврядуванні, підзвітності органів влади, а також партнерстві та кооперації між органами влади та громадянами. Для зміцнення культури громадянської участі та подальшого розвитку положень, уже закріплених у чинних міжнародних актах, доцільним вбачається ухвалення Хартії регіонального самоврядування (як доповнення до Європейської хартії місцевого самоврядування) та Хартії прав і обов'язків громадян;

– значення судової практики як чинника подолання правових прогалин і врегулювання колізій, зумовлених відсутністю чіткого нормативного регулювання громадянської участі. Встановлено, що у державах із консолідованою демократією ефективність судового механізму підтверджується формуванням правових прецедентів, що сприяють зменшенню порушень політичних прав і свобод, з яких впливає громадянська участь, зокрема права на участь в управлінні публічними справами, права на подання звернень, права на доступ до публічної інформації, свободи об'єднання, свободи мирних зібрань, свободи вираження поглядів, та, як наслідок, утвердженню стандартів громадянської участі;

– *концепції наближеної держави*, з обґрунтуванням її значення для розвитку партисипативної демократії, що полягає у трансформації публічного управління в напрямі людиноцентричності та в утвердженні громадянської участі як системного, а не епізодичного елемента функціонування демократичної держави;

– загроз і викликів реалізації партисипативної демократії шляхом проведення їх наступної систематизації: 1) обмежений доступ громадян до достовірної публічної інформації та відсутність належної транспарентності публічної влади; 2) популізм як інструмент політичної боротьби; 3) правові обмеження громадянської участі; 4) розмивання відповідальності між державою та громадянським суспільством; 5) ускладнення процесу ухвалення рішення через збільшення витрат часу та інших ресурсів; 6) повага до думки більшості без належного врахування меншості; 7) низький рівень освіченості та досвіду громадян у питаннях управління суспільними справами; 8) абсентеїзм як результат аполітичності та пасивності громадян; 9) корупція на всіх рівнях владної піраміди;

– обґрунтування системного підходу до подолання загроз і викликів реалізації партисипативної демократії, який передбачає: 1) *підвищення рівня освіченості громадян* (через запровадження освітніх програм і цифрових платформ для розвитку правової, громадянської та медіаосвіченості, включно з інтеграцією знань про партисипативну демократію в шкільну освіту); 2) *нівелювання економічної нерівності та абсентеїзму* (через забезпечення доступу вразливих груп населення до інструментів участі, впровадження стимулів громадянської активності (рейтинги активності, податкові знижки) та проведення інформаційних кампаній для подолання аполітичності); 3) *запровадження моделі взаємної відповідальності громадян і органів влади* (через розробку нормативних стандартів звітності органів влади, правове врегулювання публічного контролю та інституціоналізацію механізмів спільного врядування (спільні наглядові ради, громадські експертизи, спільні дорадчі органи); 4) *створення правових умов для ефективності електронної громадянської участі* (через нормативне закріплення обов'язковості врахування результатів е-консультацій і е-

петицій, впровадження єдиної цифрової платформи громадянської участі на національному і регіональному рівнях, правове регулювання застосування ІТ-рішень (електронне голосування, блокчейн тощо);

– доцільності застосування *змішаної моделі демократичного врядування*, яка органічно поєднує інститути представницької демократії з функціональними інструментами партисипативної демократії, забезпечуючи баланс між делегованим політичним представництвом і безпосередньою участю громадян в ухваленні рішень.

Наукові результати отримані автором самостійно на основі власного аналізу наукових джерел, нормативно-правових актів та практики їх застосування.

Ступінь достовірності наукових положень, висновків і пропозицій, що містяться у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації є обґрунтованими, базуються на фундаментальних дослідженнях вчених у галузях теорії держави і права, філософії права, конституційного права, муніципального права, адміністративного права, політології, соціології, на узагальненні практики правозастосування щодо реалізації громадянської участі, аналізі положень міжнародно-правових документів, зарубіжного та національного законодавства, матеріалів судової практики, статистичних та аналітичних даних. Достовірність результатів дослідження підтверджується використанням в процесі роботи над темою філософських, загальнонаукових та спеціальних юридичних методів дослідження. Основні положення дисертації пройшли апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях та опубліковані у наукових фахових та інших виданнях.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів полягають у тому, що викладені у роботі науково-теоретичні положення і висновки розвивають і збагачують сучасну національну правову доктрину з питань громадянської участі, формують сучасний концепт партисипативної демократії як правового феномену та створюють теоретичне підґрунтя для подальших наукових досліджень у сфері демократичних теорій.

Висновки та пропозиції можуть бути використані у науково-дослідній діяльності, навчальному процесі при викладанні дисциплін, підготовці навчальних посібників, підручників тощо, у законотворчій діяльності та у сфері правозастосування.

Рекомендації щодо використання результатів дослідження. Спеціалізована вчена рада вважає за доцільне рекомендувати основні теоретичні висновки і практичні рекомендації дисертації до використання: суб'єктам законодавчої ініціативи – для вдосконалення законодавства України у сфері забезпечення громадянської участі та розвитку партисипативної демократії; науковцям – для подальшого розвитку теоретико-правових досліджень партисипативної демократії, вдосконалення наукових підходів до її концептуалізації та практичної імплементації; органам державної влади та органам місцевого самоврядування – для впровадження ефективних механізмів громадянської участі в процесах ухвалення рішень, розробки та реалізації стратегій відкритого врядування, підвищення прозорості й підзвітності; закладам вищої освіти – для використання у навчальному процесі при викладанні дисциплін з теорії держави і права, конституційного права, муніципального права, адміністративного

права, а також у підготовці навчально-методичних матеріалів і підручників.

Відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів. Дисертація Л. О. Нікітенко за темою «Теоретико-правові засади партисипативної демократії: сучасний концепт», подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень», є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою роботою, яка характеризується єдністю змісту і містить висунуті здобувачкою раніше не захищені наукові положення та обґрунтовані теоретичні результати у галузі загальнотеоретичної юридичної науки, що розв'язують важливу наукову проблему. Результати дослідження, щодо яких здобувачка є суб'єктом авторського права, свідчать про особистий внесок здобувачки в науку теорії держави і права. Дисертаційна робота Л. О. Нікітенко за змістом і оформленням відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197.

На підставі результатів таємного голосування та прийнятого висновку докторська рада присуджує **Нікітенко Лілії Олександрівні** науковий ступінь **доктора юридичних наук** за спеціальністю **12.00.01** – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

**Головуючий на засіданні
спеціалізованої вченої ради з
присудження наукового ступеня
доктора наук Д 11.051.12**

Ірина КОВАЛЬ

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради з
присудження наукового ступеня
доктора наук Д 11.051.12**

Юрій ГОЦУЛЯК

«19» вересня 2025 р.

підпис *Коваль Ірина, Гоцуляк Юрій*

ЗАСВІДЧУЮ
Учений секретар університету
Олена ВАЖЕНІНА
23. вересня 2025 р.